

Г. Є. Павлова,
к. е. н., доцент, директор навчально-наукового інституту економіки,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕВОЛЮЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЗА РАХУНОК ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

G. Pavlova,
PhD, Associate Professor director of the research institute of the economy,
Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University

THE THEORETICAL BASIS OF THE EVOLUTION OF THE AGRICULTURAL SECTOR THROUGH
THE USE OF INNOVATION IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Системні трансформаційні перетворення аграрного сектора національної економіки в умовах мінливого ринкового середовища зумовлюють необхідність адаптації сільськогосподарських підприємств у напрямі забезпечення високого рівня конкурентоспроможності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Умови глобалізації та європейської інтеграції, загострення впливу кризових явищ у глобальному масштабі диктують необхідність посилення розвитку аграрного сектору в національній економіці України. Відтак, нагальною є потреба кардинальних змін у процесі формування та підтримки рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств аграрного сектору й впровадження заходів щодо поліпшення їх конкурентоспроможності. Провідну роль у підвищенні конкурентоспроможності цих підприємств відіграють інноваційні перетворення. Забезпечення економічної безпеки та розвитку держави вимагає переходу до інноваційного типу економіки, орієнтованого на підтримку високотехнологічного сільськогосподарського виробництва.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу, виробленого в даному розділі роботи, автору дозволяє стверджувати, що основні чинники управління інноваційними процесами аграрного сектору національної економіки, обумовлені галузевою специфікою аграрного сектору, формуються в процесі симбіозу формальних організаційно економічних інститутів (умов), що змінюються під впливом системи управління, і неформальних соціокультурних інститутів, що змінюються еволюційним шляхом з обмеженими можливостями його регулювання системою управління.

System Transformation transformation of the agricultural sector in a changing market environment necessitate adaptation of agricultural enterprises in order to ensure a high level of competitiveness at the national and international levels. Terms of globalization and European integration, worsening the impact of the crisis on a global scale dictate the need to strengthen the development of the agricultural sector in the national economy of Ukraine. Therefore, there is an urgent need for radical changes in the formation and maintenance of the competitiveness of domestic enterprises of the agricultural sector and the implementation of measures to improve their competitiveness. The leading role in improving the competitiveness of enterprises play an innovative transformation. Ensuring economic security and development requires a state transition to innovative type of economy, focused on the support of high-tech agriculture.

The author states that according to the theory of innovation development in this century the basis of progress of the economy are not just innovation, but fundamentalnaya science as one of the strategic components of the development of society at all levels and the ability to commercialize the results of research. The increasing role of science and innovation due to objective evolutionary processes taking place in the global economic system. Ukrainian economy and its agricultural sector can not be ignored are changes associated with the transformation of the driving forces for business development in the transition to the innovative type of development.

The author states that the driving force of the economy and, in particular, the agricultural sector can be considered competition among innovators, prone to constant innovation and conservatives, whose primary purpose is the maintenance of a stable economic system on the attained level. This kind of competition we propose to call innovation competition, for which under the management of innovation processes agricultural sector of the national economy must be created in the first place, favorable conditions for the implementation of scientific and technological progress in agriculture.

Summary results of theoretical analysis produced in this section work, the author suggests that the main factors management innovation processes of the agricultural sector of the national economy due to industry-specific ahroekonomiky, formed during symbiosis formal organizational economic institutions (conditions), changing under management, and informal cultural institutions that change through evolution with disabilities regulation control system.

Ambiguous nature of the impact of market competition on the efficiency of the agricultural producers can not consider it as a driving force of the agricultural sector. This adjustable control system market competition is an effective mechanism for optimizing the interaction between economic entities of the agricultural sector.

Ключові слова: розвиток аграрного сектору, інновації, аграрний сектор, національна економіка, інноваційний тип економіки, конкурентоспроможність.

Key words: the development of the agricultural sector, innovation, agriculture, national economy, innovative type of economy, competitiveness.

ВСТУП

Системні трансформаційні перетворення аграрного сектора економіки в умовах мішаного ринкового середовища зумовлюють необхідність адаптації сільськогосподарських підприємств у напрямі забезпечення високого рівня конкурентоспроможності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Умови глобалізації та європейської інтеграції, загострення впливу кризових явищ у глобальному масштабі диктують необхідність посилення розвитку аграрного сектору в національній економіці України. Відтак, нагальною є потреба кардинальних змін у процесі формування та підтримки рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств аграрного сектору й впровадження заходів щодо поліпшення їх конкурентоспроможності.

Провідну роль у підвищенні конкурентоспроможності цих підприємств відіграють інноваційні перетворення в аграрному секторі національної економіки. Забезпечення економічної безпеки та розвитку держави вимагає переходу до інноваційного типу економіки, орієнтованого на підтримку високотехнологічного сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням проблем еволюції розвитку аграрного сектору в національній економіці за рахунок використання інновацій присвячено праці вчених В. Александрової, Л. Антонюка, Ю. Бажала, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Кузьменко, І. Макаренка, Л. Семіва, В. Семиноженка, В. Соловйова. Питання теорії та практики інноваційного розвитку підприємств аграрного сектора досліджували на теоретичному і методологічному рівнях вітчизняні науковці, В. Амбросов, С. Володін, А. Гайдучий, О. Даций, М. Зубець, М. Кісіль, М. Коденська, М. Корецький, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Г. Підлісецький, М. Садиков, П. Саблук, А. Чупіс, С. Шолудченко, В. Юрчишин та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є аналіз дослідження теоретичних основ еволюції розвитку аграрного сектору за рахунок використання інновацій в національній економіці України, а також підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору, які впливають на інноваційні перетворення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аграрний сектор є важливою галуззю, яка значною мірою визначає соціально-економічний розвиток та формує продовольчу безпеку держави. Продовольча безпека — це захищеність життєвих інтересів людини, що виявляється у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєдіяльності [3]. Широке застосування інновацій є одним з найбільш дієвих і ефективних засобів підвищення ефективності агропромислового виробництва та, відповідно, формування продовольчої безпеки. Інновації сприяють росту продуктивних сил, удосконаленню організаційно-економічного механізму в сільському господарстві та розвитку сільських територій. Інноваційний розвиток передбачає використання сучасних технологій агровиробництва, високоефективних сільськогосподарських культур, інформаційних та управлінських технологій.

Автор зазначає, що особлива роль у теорії інноваційного процесу розвитку аграрного сектору національної економіки належить від ступеня новизни інновації, її можливого і фактичного впливу на конкретну сферу життя суспільства або на розвиток людства в цілому. Ряд досліджень виділяє епохальні інновації, базисні інновації, що поліпшують інновації, мікроінновації, псевдоінновації та антиінновації [2, с. 125].

Епохальні інновації здійснюються раз на кілька століть, тривають десятиліттями, ведуть до глибоких трансформацій тієї чи іншої сфери життя суспільства і знаменують перехід до нового технологічного або економічного способу виробництва, соціокультурного строю, черговий світової цивілізації. В якості прикладів можна навести освоєння землеробства і скотарства, поява писемності, створення держави, промислової революції, науково-технічної революції, поширення глобалізації, створення вогнепальної та термоядерної зброї та тощо [1].

Базисні інновації виражаються в радикальних змінах у технологічній базі і способах організації виробництва, державно-правового та соціокультурного ладу, духовного життя та тощо. Хвилі базисних інновацій в останні століття спостерігаються приблизно раз на півстоліття, при переході до чергового технологічного укладу, кондратьєвський цикл, радикальних перетворень в інших сферах суспільства в рамках переважаючої світової цивілізації (або її етапу), технологічного та економічного способу виробництва, політичного та соціокультурного ладу та тощо. Прикладами можуть служити формування акціонерних товариств, монополій, державно-монополістичного капіталізму в рамках індустріального способу виробництва. Базисні інновації знаходять також вираз у створенні нових галузей, форм організації виробництва, державно-правових інститутів, наукових та художніх шкіл та тощо.

Поліпшують інновації спрямовані на розвиток і модифікацію базисних інновацій, їх поширення в різних сферах з урахуванням їх специфіки. Потоки поліпшують інновацій слідує за хвилями базисних, вони на порядки численнішим, але відрізняються значно меншою новизною і більш коротким життєвим

циклом. Принесений кожної з них ефект звичайно значно менше, ніж у базисних нововведень, але в силу масовості загальна сума ефекту найбільша. Саме в поліпшенні інновацій знаходить вираз дух новаторства, властивий мільйонам лідерів у різних сферах життя суспільства.

Мікроінновації спрямовані на поліпшення окремих параметрів продукції, що випускається, використовуюваної технології, економічних, соціальних, політичних систем та тощо. І зазвичай не приносять скільки-небудь значного ефекту.

Особливий шлях розвитку економіки пов'язаний з псевдоінноваціями і антиінноваціями.

Псевдоінновації — категорія, виділена Герхардом Меншем. Вона висловлює помилкові шляхи людської винахідливості та підприємливості, спрямовані на часткове поліпшення і продовження агонії застарілих в своїй основі, засуджених на відхід з історичної арени технологій, суспільних систем та інститутів. Як виняток, це може вдихнути нове життя в застарілий інститут, спонукати його на новий виток спіралі свого життєвого циклу. Але зазвичай вони породжуються силою звички, консерватизмом дії, приречені на неуспіх і гальмують суспільний прогрес. Псевдоінновації, як правило, поширені на заключній фазі життєвого циклу мінає системи, коли вона вже в основному вичерпала свій потенціал, але всіяко чинить опір заміні більш прогресивною системою, прагне за допомогою видимості оновлення зберегти свою нішу в новому світі [4, с. 22].

Антиінновації — введена Ю.В. Яківці категорія для позначення тих нововведень, які носять реакційний характер, позначають крок назад у тій чи іншій сфері людської діяльності [7, с. 26].

Говорячи про інновації, слід врахувати такий важливий чинник, як навколишнє середовище, кластер або економічний простір, в якому діє інноватор. Існують певні географічні переваги, які впливають на успіх того чи іншого бізнесу, в тому числі і високотехнологічного. М.Є. Портер, аналізуючи вплив економічного середовища на активність підприємця-інноватора, прийшов до висновку, що чим більш розвинений кластер, тим більше можливостей для технологічного прогресу.

Природа розробки інновацій ускладнює штучне створення промислових кластерів. Комерціалізація технологічних винаходів вимагає адаптації наукового потенціалу до потреб споживача і до ринку, а не державного тиску.

Автор пропонує економічно обґрунтований факт, формування аграрного — промислового сектору, який створюється в спеціальних зонах з різних причин. Де географічна концентрація виробництва найчастіше пояснюється наявністю в регіоні ресурсів, а щодо інновацій — виробництво буде шукати центри знань і можливості і при цьому виробництву потрібні інновації такого роду, що б вони сприяли максимальному поверненню вкладень. Через те, що інновації ведуть до підвищення продуктивності та росту заробітної плати, що вигідно вже регіону, а не підприємцю, робочі місця, пов'язані з рутинною діяльністю, залишаються в регіоні до тих пір, поки інвестиції в робочу силу будуть залишатися

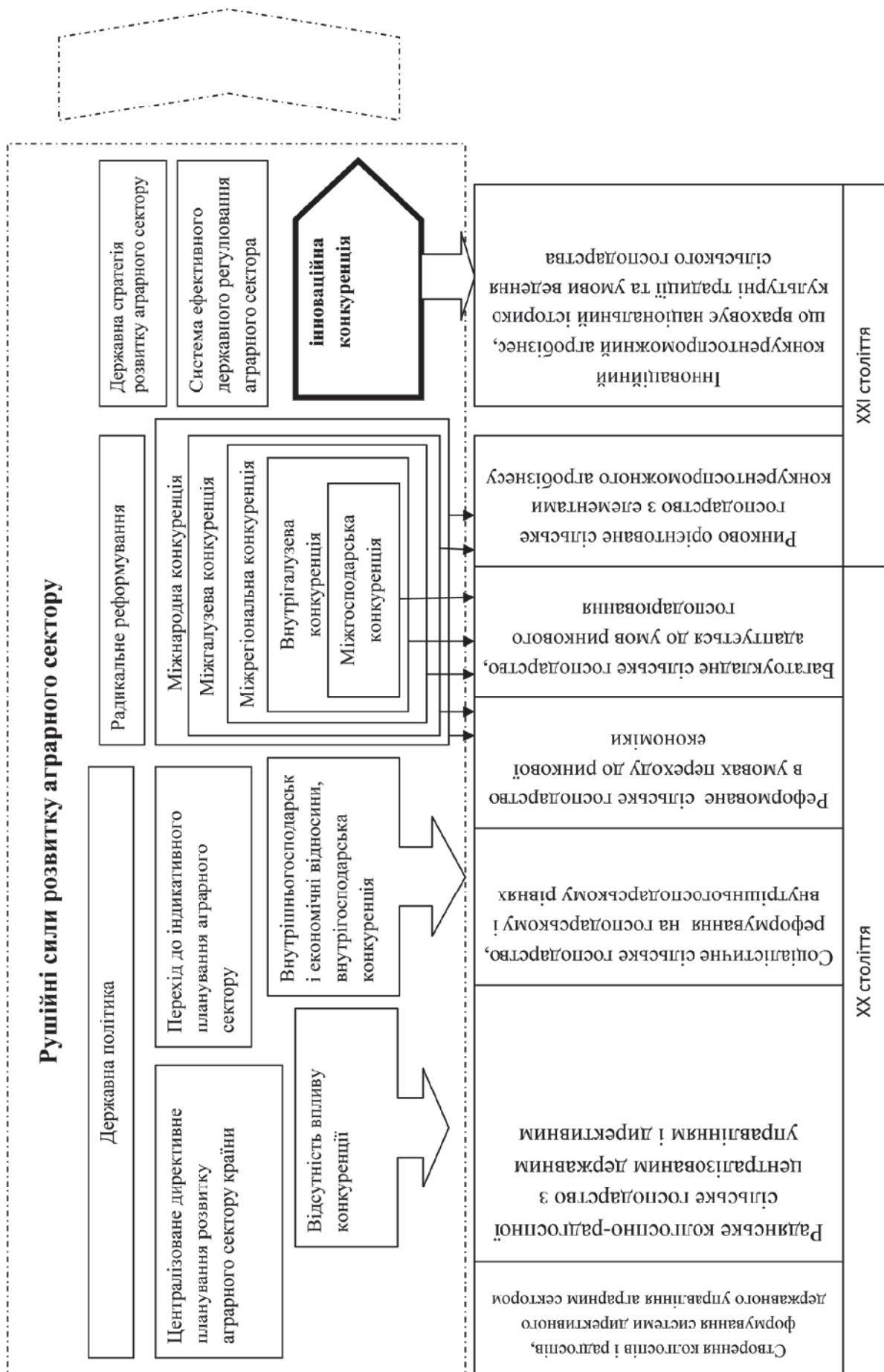

Рис. 1. Еволюція рушійних сил розвитку аграрного сектору України

Джерело: розроблено автором.

економічно вигідними. Як тільки дана перевага стає неактуальним, ринок змінюється або витрати роблять компанію не конкурентоспроможною, виробник залишає даний регіон.

Таким чином, розробка і впровадження нових технологій — складне завдання, потребує залучення не тільки науковців, а й підприємців і держави. Лише на рівні використання нова ідея стає інновацією. Крім цього, за сучасних умов результати фундаментальних досліджень, найважливіших прикладних досліджень і розробок не тільки служать основою економічного зростання держави, а й визначають рівень конкурентоспроможності держав у світовому співтоваристві, ступінь забезпечення їх національної безпеки, рівноправної інтеграції у світову економіку та сталого розвитку.

Автором зазначено, що відповідно до теорії інноваційного розвитку, в нинішнє століття основою прогресу економіки стають не просто нововведення, але фундаментальна наука як одна із стратегічних складових розвитку всього суспільства на всіх рівнях і здатність комерціалізувати результати наукових розробок. Зростання ролі науки та інновацій обумовлено об'єктивними еволюційними процесами, що відбуваються у світовій економічній системі. Українська економіка та її аграрний сектор не можуть не враховувати зміни, пов'язані з трансформацією рушійних сил розвитку бізнесу в умовах переходу до інноваційного типу розвитку.

У сучасних умовах сільське господарство повинно бути не тільки ефективним, але і здатним до подальшого розвитку. Ефективність розвитку аграрного сектору характеризується послідовним зростанням його можливостей відтворювати в кожному виробничому циклі постійні, різко не змінні результати господарської діяльності та умови для їх подальшого поліпшення. Для ефективного розвитку аграрного сектору недостатньо наявності тільки певних зовнішніх і внутрішніх, формальних і неформальних умов. Необхідна рушійна, стимулююча сила, що змушує агроєкономічну систему динамічно розвиватися, не втрачаючи позитивних якостей і набуваючи нових.

Історичний аналіз розвитку аграрного сектору України протягом нинішнього і минулого століть дозволив сформувати еволюційну схему трансформації рушійних сил розвитку аграрного сектору, яка дозволяє об'єктивно обґрунтувати роль інновацій та науково-технічного прогресу на сучасному етапі розвитку даного сектора економіки, показати значення інноваційної конкуренції (рис. 1). Рушійні сили розвитку аграрного сектору протягом минулого сторіччя змінювалися поетапно, відповідно до зміни системи державного управління. У радянський період функцію такого силового стимулятора виконувало централізоване планування, примушувало сільське господарство розвиватиметься по строго визначеному шляху, який, як показав час, виявився не зовсім вірним. Розуміння цього призвело до необхідності реформування системи економічних відносин, яке почалось в 80-х рр. минулого сторіччя на внутрігосподарському рівні. Усередині сільськогосподарських підприємств стали формувати-

ся конкурентні відносини, і внутрігосподарська конкуренція стала поступово відігравати роль рушійної сили розвитку виробництва та підвищення його ефективності. Таким чином, вільна ринкова конкуренція виявилася потужною силою, що рухає агроєкономіку не завжди в потрібному напрямі. Це можна зрозуміти при дослідженні механізму впливу різних видів конкуренції на ефективність вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Традиційно ринкова конкуренція розглядається в якості одного з факторів, що визначають ефективність виробництва в умовах ринку і в той же час спонукають підприємства постійно вдосконалювати технології та форми організації виробництва. Конкуренція — основоположний, необхідний і найважливіший елемент ринкових відносин. Її сутність полягає в змаганні господарюючих суб'єктів на ринку за перевагу споживачів з метою отримання найбільшого прибутку. Конкурують між собою товари, представлені на ринках, їх виробники — підприємства, галузі, країни. У зв'язку з цим у даний час найважливішою характеристикою і умовою підвищення ефективності виробництва та підприємств є здатність виробляти сільськогосподарську продукцію з необхідним рівнем конкурентоспроможності.

Однією з основних цілей ринкових реформ було створення умов для вільної конкуренції товаровиробників на ринку, що повинно було сприяти значному підвищенню ефективності економіки в цілому, в тому числі і аграрної. Проте дані очікування не виправдалися. У зв'язку з цим необхідно досліджувати механізм впливу конкуренції на ефективність вітчизняного агробізнесу [5, с. 61].

Для цього необхідно насамперед дослідити зовнішні фактори, що безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

До зовнішніх факторів конкурентоспроможності ми відносимо споживачів сільськогосподарської продукції, наявних на ринку, конкурентів в особі конкуруючих підприємств та їх продукцію, а також державу, яка може виступати як в якості споживача продукції, так і в якості регулятора процесів і взаємин на ринках сільськогосподарської продукції. Вплив споживачів виражається через попит на продукцію, вироблену підприємствами галузі, вплив конкурентів — через пропозицію аналогічної продукції.

За сучасних умов основна задача держави — непрямий вплив на галузь і вироблену в ній продукцію через створення підстав для виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Необхідність державного регулювання аграрного виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції очевидна і зумовлена специфічними особливостями даної галузі, які не дозволяють сформувати рівноправне конкурентоспроможне середовище для сільськогосподарських товаровиробників на основі механізмів ринкового саморегулювання. Таким чином, ринкова конкуренція за відсутності державного економічного регулювання не позитивно, а, навпаки, негативно впливає на ефективність функці-

онування сільськогосподарських товаровиробників [6].

Автор зазначає, що враховуючи кризовий стан аграрного сектору, необхідно відзначити, що в даний час позитивний вплив на ефективність сільськогосподарського виробництва робить тільки внутрішньогалузева конкуренція товаровиробників, що функціонують в конкретному регіоні приблизно в однакових природних умовах. Інші види конкуренції, виділені на рисунку 1 не можуть сприяти розвитку вітчизняного аграрного сектору, оскільки виробники сільськогосподарської продукції знаходяться в нерівних природних, виробничих, технологічних, організаційно-економічних, ринкових умовах порівняно з підприємствами переробної промисловості і зарубіжними виробниками сільськогосподарської сировини та продовольства.

Таким чином, ринкова конкуренція в традиційному її розумінні, на наш погляд, не може бути рушійною силою розвитку аграрного сектору, оскільки напрям і наслідки її впливу багато в чому залежать від регулюючої діяльності держави, т. б. від ефективності сформованої системи управління даною галуззю. Відповідь на питання про джерело поступального та ефективного розвитку агроекономічної системи необхідно шукати не в класичних економічних теоріях, а в нетрадиційних, положення яких на даний час все більше і більше підтверджуються практикою. Це не тільки розглянута теорія інновацій, а й теорії інституціоналізму і еволюційної економіки, окремі положення яких досить повно розкривають роль інновацій в сучасній економіці.

ВИСНОВКИ

Імплементуючи закони природознавства в економіку, еволюціоністи вважають причиною розвитку економічних систем мутації, що призводять до появи нових варіантів і траєкторій змін. На їхню думку, основною причиною, що обумовлює появу мутацій або відтворення альтернативних можливостей розвитку економіки, є підприємницька діяльність людей в умовах конкуренції і відбору. Люди, що займаються підприємництвом і породжують своєю діяльністю появу мутацій, називаються новаторами. Одна окрема мутація, як правило, означає скоріше погіршення, ніж поліпшення системи в сенсі еволюції. Але якщо виникає сприятлива можливість і вона посилюється, то еволюція робить крок вперед. Такі сприятливі можливості називаються інноваціями.

Автор визначає, що рушійною силою розвитку всієї економіки і, зокрема, аграрного сектору можна вважати конкуренцію між новаторами, схильними до постійних інновацій, і консерваторами, головною метою яких є стабільне утримання економічної системи на досягнутому рівні. Такого роду конкуренцію ми пропонуємо називати інноваційною конкуренцією, для якої в рамках системи управління інноваційними процесами аграрного сектору національної економіки повинні бути створені, в першу чергу, сприятливі умови для впровадження досягнень науково-технічного прогресу в аграрне виробництво.

В якості рушійної сили розвитку аграрного сектору доцільно розглядати інноваційну конкуренцію,

сутність якої полягає у виникненні протиріч між новаторами і консерваторами, які вирішуються в процесі інноваційної діяльності, метою якої є виведення агро-економічної системи на новий рівень розвитку за допомогою постійного впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Створення умов для розвитку інноваційної конкуренції є одним з основних завдань системи управління управління інноваційними процесами аграрного сектору національної економіки на різних рівнях.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин — К.: Аграрна наука, 2005. — 140 с.
2. Гончарова Е.Б. Возможности формирования инновационной системы России / Е.Б. Гончарова, Б.А. Карташов, А.Е. Гаврилов // Фундаментальные исследования. — 2009. — № 5 — С. 124—126.
3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 19.09.2007 р. № 1158. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
4. Дорошко О.О. Особливості інноваційного розвитку України / О.О. Дорошко // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 5. — С. 21—24.
5. Марчук Л.П. Формування інноваційних можливостей аграрного виробництва / Л.П. Марчук // Економіка АПК. — 2009. — № 12. — С. 58—63.
6. Сільське господарство потребує більше інвестицій для динамічного розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/press/1324027828/>
7. Федун І.Л. Інноваційний напрям розвитку сільського господарства / І.Л. Федун // Інноваційна економіка. — 2007. — № 2 (4) — С. 24—31.

References:

1. Andriychuk, V. H. (2005), Suchasna ahrarna polityka: problemni aspekty [Modern agricultural policy: problematic aspects], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.
2. Honcharova, E. B. (2009), Ability Formation ynnovatsyonnoy system of Russia, Fundamental'nye yssledovaniya, vol. 5, pp. 124—126.
3. State Target Program of Ukrainian village until 2015 (2007), CMU from 19.09.2007 g. [Online], vol. 1158, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
4. Doroshko, O.O. (2011), Features innovative development of Ukraine, Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 5, pp. 21—24.
5. Marchuk, L.P. (2009), Formation innovation capacity of agricultural production, Ekonomika APK, vol. 12, pp. 58—63.
6. Agriculture needs more investment for the dynamic development (2009) [Online], available at: <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/press/1324027828/>
7. Fedun, I.L. (2007), Innovative direction of agriculture, Innovatsijna ekonomika, vol. 2 (4), pp. 24—31.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2015 р.